

NEKATERE DEMOGRAFSKE ZNAČILNOSTI GRKOKATOLIŠKIH ŽUMBERČANOV V SLOVENIJI

Peter Repolusk*

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Nekatero demografske značilnosti grkokatoliških Žumberčanov v Sloveniji

Članek obravnava grkokatoliške Žumberčane v Sloveniji, prebivalstvo, ki se je priselilo iz obmejne hrvaške regije Žumberk. Večina jih živi na jugovzhodu države, še posebej v občini Metlika. Večina živi v etnično in versko heterogenih gospodinjstvih in družinah. Analize kažejo statistično pomemben prehod etničnega in verskega opredeljevanja pri mladih od Hrvatov k Slovincem oziroma od grkokatolikov k rimokatolikom.

KLUČNE BESEDE: etničnost, potomci Uskokov, grkokatoliki, slovensko-hrvaška obmejna območja, Bela krajina

ABSTRACT

Some Demographic Characteristics of the Greek-Catholic Žumberčani Population in Slovenia

The essay deals with Greek-Catholic Žumberčani population in Slovenia. They are mostly migrants from the border region Žumberak in Croatia, and descendants of the Uskoki. More than half of them live in Southeastern parts of Slovenia, particularly in Municipality of Metlika. The majority lives in ethnically and religiously heterogeneous households and families. However, analyses show an important shift of younger population from declared Croats to Slovenians, and Greek-Catholics to Roman-Catholics.

KEYWORDS: Ethnicity, descendants of Uskoks, Greek-Catholics, Slovene-Croatian border regions, region of Bela krajina

UVOD

Žumberčani so večinoma grkokatoliško ali uniatsko prebivalstvo z naselitvenim jedrom v hrvaškem Žumberku. V hrvaški literaturi se za območje uporablja tudi izraz Žumberačka Gora. Žumberčani so potomci priseljenega uskoškega prebivalstva z območij Balkanskega polotoka v tridesetih letih 16. stoletja. Deloma so se umikali pred prodorom otomanske vojske, deloma pa so jih kot plačane vojake vabili na območje kot živi obrambni zid pred turškimi vpadi. Ob priselitvi naj bi bili pravoslavne vero-

* Univ. dipl. geograf, strokovni sodelavec v humanistiki, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, peter.repolusk@zrc-sazu.si

izpovedi, vendar so večinoma postali grkokatoliki (katoliki z vzhodnim obredom) že leta 1611 (Knežević Hočevar, 2004: 132).

Grkokatolištvo je poleg kompaktne naseljenosti v Žumberku tudi najpomembnejši element njihove identitete. Etnično so se v zgodovini, predvsem pa pri različnih popisih prebivalstva, različno opredeljevali – regionalno, kot Srbi, Hrvati, v času nekdanje Jugoslavije tudi kot Jugoslovani. Teorija jih včasih opredeljuje s terminom »hrvaški subetnikum« (Hranilović, 1990 a: 593–604). Zgodovinski razvoj jih je povezal v homogeno in notranje močno povezano skupino. Sprva je bilo to povezano z dejstvom, da je bilo njihovo območje del Vojne krajine, oni sami pa plačano vojaško osebje. Živel so v družinskih zadrugah, ki so upravljale s skupnim premoženjem, še posebej z zemljišči. Po razpustitvi Vojne krajine leta 1881 so se na podoben način prilagajali na nove in od začetka manj ugodne gospodarske razmere – postali so predvsem krošnjarji in trgovci.

Uniatstvo in življenje v Vojni krajini jih je ločilo od izvorno sicer zelo sorodne skupine Uskokov v Beli krajini, ki so pravoslavne veroizpovedi. Med obema skupinama je bilo v zgodovini malo stikov, prav tako pa, kljub sosedstvu obeh poselitvenih območij in deloma skupni gravitaciji v urbana središča, ni prišlo do razvoja skupne regionalne identitete (Komac et al, 2006).

Po razpustitvi Vojne krajine in izpadu velikega dela dohodka se je začelo tudi izseljevanje Žumberčanov, ki se po tem ni več zaustavilo in je povzročilo, da je Žumberk eno najbolj depopulacijskih območij na Hrvaškem. Območje je imelo največ prebivalstva leta 1890 (11.971), najmočnejša depopulacija pa se je začela po drugi svetovni vojni. Število ljudi je med letoma 1953 in 2001 upadlo za skoraj petkrat in je ob zadnjem popisu znašalo le 2.041 (Crkvenčić, 2002: 293–301).

Žumberčani so se izseljevali v sosednje pokrajine, zelo močna pa je bila migracija v tujino; do prve svetovne vojne predvsem v ZDA (Hranilović, 1990 b: 195–197). Po omejevanju priseljevanja v ZDA so se usmerili v Kanado, od evropskih držav pa predvsem v Francijo in Nemčijo. Za obdobje po drugi svetovni vojni, po odprtju jugoslovanskih meja, je značilno veliko število zdomcev, predvsem v Nemčiji.

Žumberk neposredno meji na Slovenijo. Stiki prebivalstva s sosednjimi slovenskimi pokrajinam, predvsem metliškim območjem Bele krajine, so že stari, selitve v Slovenijo pa so se močno okrepile predvsem konec 19. stoletja.

STATISTIČNA OPREDELITEV OBRAVNAVANE SKUPINE ŽUMBERČANOV IN OBMOČJA ANALIZE V SLOVENIJI

V naši demografski analizi obravnavamo v Slovenijo priseljene Žumberčane in njihove potomce. Območje obravnave obsega tiste slovenske upravne enote (do leta 1994, pred komunalno reformo, občine), ki mejijo na Žumberk. To so nekdanje občine Črnomelj, Metlika, Novo mesto, Krško in Brežice oziroma regije Bela krajina, novomeška pokrajina in večji del Spodnjega Posavja. V analizo smo vključili tudi

nekdanje ljubljanske občine. Na tem območju živi večina tako grkokatolikov kot iz Žumberka priseljenega prebivalstva v Slovenijo (več kot 65 %). Preostanek prebivalcev omenjenih skupin je razpršen po drugih slovenskih regijah, nekaj več jih je le v večjih mestih, npr. v Mariboru, Celju, Velenju in Kopru.

Imena nekdanjih občin uporabljamo tudi pri opisih regionalnih značilnosti in variabilnosti Žumberčanov v Sloveniji. Razlog za to je tudi v rabi razpoložljivih podatkov. Za številne prebivalstvene analize je nujna uporaba mikropodatkov (deindividualiziranih individualnih podatkov). Samo tako je mogoče obravnavano populacijo raziskovati v njeni časovni razvoji perspektivi na ravni posameznikov, družin, gospodinjstev in majhnih populacij. Ta vrsta podatkov nam je bila v celoti na voljo za popisno leto 1991. Podatki za popis 2002 so zaradi številnih pravnih določil, povezanih z varovanjem osebnih podatkov, na voljo v veliko bolj omejenem obsegu, pogosto samo v agregirani obliki. Zato so bile natančnejše analize v raziskovalnem delu opravljene za stanje ob popisu leta 1991. Časovna odmaknjenost pa popisu iz leta 1991 ne odvzema pomena, saj opredeljuje stanja in odnose za obdobje, ko so bili stiki čezmejnih populacij najbolj intenzivni in ni bilo nikakršnih praktičnih in administrativnih ovir pri mobilnosti, zaposlovanju, sklepanju porok ipd.

Značilnost popisnih podatkov leta 2002 za področja etničnosti in veroizpovedi je tudi ta, da se je v primerjavi z letom 1991 zelo povečalo število oseb, ki na popisna vprašanja z omenjenimi vsebinami niso želela odgovarjati, se niso opredelila ali pa je podatek ostal neznan. Tako se je v Sloveniji leta 1991 narodnostno opredelilo 96 %, versko pa 76 % prebivalstva. Deleža sta v popisu leta 2002 upadla na 90 % in 63 %. Na obravnavanem območju so vrednosti zelo podobne. Izpad opredeljenih še posebej vpliva na možnost korektno analize tako majhnih skupin, kot so na primer Žumberčani.

Analizirano populacijo smo opredelili s pomočjo posameznih statističnih znakov za osebo iz popisnega gradiva. Žumberčani so zelo variabilni pri etničnem opredeljevanju. Zato smo upoštevali predvsem podatka o verski opredelitvi in kraju rojstva oziroma prvega bivanja vsakega posameznika. Samo podatek o veroizpovedi ni dovolj zanesljiv, saj med grkokatoliki najdemo tudi številne Rusine, Ukrajince in Hrvatve, priseljene iz drugih hrvaških regij. Jedro populacije smo tako opredelili s pomočjo podatka o rojstnem kraju priseljenih. Kot izvorna naselja grkokatoliških Žumberčanov smo upoštevali le tista žumberška naselja v nekdanjih hrvaških občinah Ozalj, Jastrebarsko in Samobor (leta 1991 del občine Zagreb), ki so imela vsaj v enem od popisov prebivalstva grkokatoliško večino ali pa je delež grkokatolikov leta 1991 znašal vsaj 25 % (Tabela 1).

Populacijo Žumberčanov v nadaljnjih statističnih analizah tako sestavljajo:

- priseljenci, rojeni v grkokatoliških naseljih Žumberka (skupaj 464 oseb);
- versko opredeljeni kot grkokatoliki, rojeni v slovenskih občinah z večjim številom priseljencev iz Žumberka (Metlika, Novo mesto, Črnomelj, Brežice in Krško – 140 oseb);

- priseljenci, versko opredeljeni kot grkokatoliki, ki so se rodili v hrvaških občinah, v katere spadajo žumberška naselja, vendar ne v grkokatoliških naseljih; sklepamo, da so to ljudje, katerih predniki izvirajo iz Žumberka; sem so šteti tudi nekdanji zdomci, rojeni v tujini, ki so se v Slovenijo priselili iz grkokatoliških hrvaških naselij (67 oseb).

Tabela 1: Naselja, iz katerih izvirajo grkokatoliški žumberški priseljenci, ki so leta 1991 živeli na obravnavanem območju v Sloveniji

Naselje	Občina 2001	Občina 1991	Delež grkokatolikov
Pečno	Krašič	Jastrebarsko	Večina l. 1991
Rude Pribičke	Krašič	Jastrebarsko	Večina pred 1991
Staničiči Žumb.	Krašič	Jastrebarsko	Večina l. 1991
Glušinja	Žumberak	Jastrebarsko	Večina l. 1991
Grič	Žumberak	Jastrebarsko	Večina l. 1991
Jezernice	Žumberak	Jastrebarsko	Večina l. 1991
Jurkovo Selo	Žumberak	Jastrebarsko	Večina pred 1991
Mrzlo Polje Žumb.	Žumberak	Jastrebarsko	Večina l. 1991
Plavci	Žumberak	Jastrebarsko	Večina l. 1991
Radinovo Brdo	Žumberak	Jastrebarsko	Večina l. 1991
Reštovo Žumb.	Žumberak	Jastrebarsko	Večina pred 1991
Sopote	Žumberak	Jastrebarsko	Večina l. 1991
Sošice	Žumberak	Jastrebarsko	Večina l. 1991
Stari Grad Žumb.	Žumberak	Jastrebarsko	Večina l. 1991
Tomaševci	Žumberak	Jastrebarsko	Večina l. 1991
Tupčina	Žumberak	Jastrebarsko	Večina pred 1991
Visočje	Žumberak	Jastrebarsko	Večina l. 1991
Žumberak	Žumberak	Jastrebarsko	25-50 % preb.
Badovinci	Ozalj	Ozalj	Večina l. 1991
Brašljevica	Ozalj	Ozalj	Večina pred 1991
Brezovica Žumb.	Ozalj	Ozalj	Večina l. 1991
Bulići	Ozalj	Ozalj	Večina l. 1991
Cvetišče	Ozalj	Ozalj	Večina l. 1991
Dančulovići	Ozalj	Ozalj	Večina l. 1991
Doljani Žumb.	Ozalj	Ozalj	Večina l. 1991
Dragoševci	Ozalj	Ozalj	Večina l. 1991
Dučiči	Ozalj	Ozalj	Večina l. 1991
Goleši Žumb.	Ozalj	Ozalj	Večina pred 1991
Gudalji	Ozalj	Ozalj	Večina l. 1991
Kamenci	Ozalj	Ozalj	Večina l. 1991
Kašt	Ozalj	Ozalj	Večina l. 1991
Keseri	Ozalj	Ozalj	Večina l. 1991
Kuljaji	Ozalj	Ozalj	Večina l. 1991
Kunčani	Ozalj	Ozalj	Večina l. 1991
Liješče	Ozalj	Ozalj	Večina l. 1991
Malinci	Ozalj	Ozalj	Večina l. 1991
Pilatovci	Ozalj	Ozalj	Večina l. 1991
Popovići Žumb.	Ozalj	Ozalj	Večina l. 1991

Radatovići	Ozalj	Ozalj	Večina l. 1991
Rajakovići	Ozalj	Ozalj	Večina pred 1991
Sekulići	Ozalj	Ozalj	Večina pred 1991
Šiljki	Ozalj	Ozalj	Večina l. 1991
Bratelji	Samobor	Samobor	Večina l. 1991
Cerovića	Samobor	Samobor	25–50 % preb.
Dane	Samobor	Samobor	Večina l. 1991
Kravljak	Samobor	Samobor	Večina pred 1991
Novo Selo Žumb.	Samobor	Samobor	25–50 % preb.
Osredek Žumb.	Samobor	Samobor	Večina l. 1991
Osunja	Samobor	Samobor	Večina l. 1991
Selce Žumb.	Samobor	Samobor	Večina pred 1991
Sječevac	Samobor	Samobor	Večina l. 1991
Stojdraga	Samobor	Samobor	Večina l. 1991
Šimraki	Samobor	Samobor	Večina l. 1991
Tisovac Žumb.	Samobor	Samobor	Večina l. 1991

Vir: Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. po naseljima, CRO STAT

Na tak način opredeljenih 671 oseb imenujemo Žumberčani. Ime Žumberčani uporabljamo le za osebe, za katere na osnovi zgoraj navedenih meril lahko sklepamo, da so neposredno ali prek svojih prednikov povezani s tradicionalno grkokatoliškimi območji Žumberka.

V analizo smo zajeli tudi 772 prebivalcev, ki z Žumberčani živijo v istih gospodinjstvih, a jih ne označuje noben od zgoraj navedenih statističnih znakov. Na tak način zajemamo tudi partnerje v zakonski ali izvenzakonski zvezi ter potomce. To skupino v nadaljevanju imenujemo osebe, ki z Žumberčani živijo v gospodinjstvu, ali pa drugi člani gospodinjstva. Meja med obema skupinama v številnih primerih ne more biti ostro začrtana, predvsem zaradi že omenjenega neopredeljevanja po etničnosti in veroizpovedi. Popisni podatek nam ne omogoča opredeliti izvora staršev za osebe, ki so že oblikovale lastna gospodinjstva. Potomci priseljencev v novem okolju pogosto opuščajo etnično ali versko opredeljevanje svojih prednikov. Skupno torej obravnavamo 1443 prebivalcev na izbranem območju, kar je zanesljivo manj od števila prebivalcev, ki so izvorno tako ali drugače povezani z Žumberkom.

PROSTORSKA RAZPOREDITEV ŽUMBERČANOV V SLOVENIJI IN NJIHOVI SELITVENI TOKOVI

Najpomembnejše območje priseljevanja iz Žumberka v Slovenijo je nedvomno Metlika z okolico. Leta 1991 je v metliški občini živelo 63 % vseh Žumberčanov in 43 % drugih članov gospodinjstva na obravnavanem območju (Tabela 2). Obravnavano območje je imelo tudi sicer nadpovprečen delež prebivalstva, rojenega in priseljenega iz Hrvaške. Teh je bilo leta 1991 v občini Metlika 12,8, v Brežicah 6,3 in v Črnomlju 4,6 %. Delež je bil nižji in podoben slovenskemu povprečju v občinah Novo mesto

in Krško, ki s Hrvaško mejita le na hribovitih Gorjancih, kjer je zaradi nizke gostote poselitve lokalni pretok prebivalstva manjši. Priseljenci iz Žumberka tvorijo približno četrtino (260 od 1050) od vseh priseljenih s Hrvaške.

Občina Metlika je edini del obravnavanega območja, kjer je število Žumberčanov višje od števila oseb v skupini drugih članov gospodinjstva. Ker je število Žumberčanov lokalno ponekod veliko, se pogosteje poročajo med seboj. V vseh ostalih občinah so Žumberčani izrazita manjšina v skupnem prebivalstvu in najpogosteje živijo v etnično in versko heterogenih družinah ali gospodinjstvih.

Tabela 2: Število grkokatoliških Žumberčanov in oseb, ki z njimi živijo v gospodinjstvu, po občinah obravnavanega območja leta 1991

Občina l. 1991	Žumberčani	Osebe, ki z njimi živijo v gospodinjstvu	Skupaj	Žumberčani	Osebe, ki z njimi živijo v gospodinjstvu	Skupaj
	Št.	Št.	Št.	%	%	%
Metlika	425	330	755	56,3	43,7	100
Črnomelj	20	31	51	39,2	60,8	100
Novo mesto	98	168	266	36,8	63,2	100
Brežice	32	40	72	44,4	55,6	100
Krško	38	79	117	32,5	67,5	100
Ljubljana	58	124	182	31,9	68,1	100
SKUPAJ	671	772	1443	46,5	53,5	100

Vir: Popis prebivalstva 1991, SURS

Na prostorski ravni naselja polovica Žumberčanov živi v dveh naseljih – Metliki in Novem mestu, polovica oseb, ki z njimi živijo v gospodinjstvu, pa v treh – Metliki, Novem mestu in Ljubljani (Tabela 3). Žumberčani s sorodniki so bili leta 1991 bolj urbana populacija kot slovensko prebivalstvo v celoti – v naseljih mestnega tipa jih je živelo 63 %. Slovensko povprečje v istem obdobju je znašalo 50 %. To je nedvomno posledica selitev v industrijska in druga zaposlitvena središča v zadnjih desetletjih. Večje število Žumberčanov v Novem mestu in Ljubljani pogosto ni posledica selitev iz Žumberka, pač pa gre za sekundarne migracije z metliškega območja. Prvi žumberški priseljenci v Slovenijo, predvsem na metliško območje, so kupovali zemljo in se naseljevali v vaškem okolju.

Skoraj vsa nemestna naselja, v katerih je leta 1991 živelo večje število Žumberčanov in njihovih gospodinskih partnerjev, so vasi vzhodno in severno od Metlike. V občini Metlika lahko opredelimo tri območja njihovega lokalnega zgoščevanja:

- mesto Metlika s sosednjimi, pretežno suburbaniziranimi naselji Križevska vas, Rosalnice in Bereča vas;
- nekatera naselja tik ob državni meji s Hrvaško; meja je izrazito inkluzivnega tipa, saj je bil njen potek opredeljen glede na lastništvo zemljišč; zaradi tega so nekatera morfološko kompaktna naselja razdeljena med dve državi, npr. Lešče in Brezovica; poleg teh dveh ima visok delež Žumberčanov še Radovica;

- naselja ob cesti Metlika–Novo mesto severno od Metlike, na območju nekdanje občine Suhor; to je tudi območje najzgodnejšega številčnejšega priseljevanja v Slovenijo; visok delež Žumberčanov imajo predvsem vasi Hrast pri Jugorju, Škemljevec in Bereča vas.

Prostorski vzorec priseljevanja se je v desetletjih spreminjal. To kažejo primerjave števila Žumberčanov po naseljih s starejšimi podatki, ki so časovno bližje zgodnejšim selitvam v Slovenijo. Okrog leta 1930 (Šuklje, 1937: 176–177) je npr. v naseljih suhorske občine Dole, Sela pri Jugorju, Hrast, Jugorje in Škemljevec živelo 203 Žumberčanov. Za ista naselja v popisnih podatkih za leto 1991 naštejemo le 45 Žumberčanov in oseb, ki z njimi živijo v gospodinjstvu. Po drugi strani isti vir navaja, da se je v istem obdobju število Žumberčanov v mestu Metlika šele začelo krepiti. Iz podatkov je posredno mogoče sklepati, da se je med zgodnjimi priseljenci in predvsem njihovimi potomci precejšen del versko in etnično asimiliral. Deloma upad števila lahko razložimo tudi z upadanjem celotnega števila prebivalstva podeželskih naselij na račun Metlike.

Tabela 3: Večje zgostitve grkokatoliških Žumberčanov in oseb, ki z njimi živijo v gospodinjstvu, po naseljih obravnavanega območja leta 1991

Naselje	Občina l. 1991	Žumberčani	Osebe, ki z njimi živijo v gospodinjstvu	Skupaj
Metlika	Metlika	273	220	493
Novo mesto	Novo mesto	78	125	203
Ljubljana	Ljubljana	50	94	144
Rosalnice	Metlika	35	29	64
Brezovica pri Metliki	Metlika	31	26	57
Krško	Krško	12	29	41
Hrast pri Jugorju	Metlika	21	5	26
Obrežje	Brežice	14	10	24
Črnomelj	Črnomelj	8	11	19
Križevska vas	Metlika	6	11	17
Notranje Gorice	Ljubljana	3	13	16
Brežice	Brežice	4	11	15
Škemljevec	Metlika	10	4	14
Bereča vas	Metlika	4	7	11
Radovica	Metlika	10	1	11
Birčna vas	Novo mesto	4	7	11

Vir: Popis prebivalstva 1991, SURS

V Slovenijo se je priseljevalo predvsem prebivalstvo iz zahodnega in deloma osrednjega dela Žumberka. To so naselja iz severnih delov nekdanjih hrvaških občin Ozalj in Jastrebarsko, od koder je prišlo leta 1991 v Slovenijo kar 94 % žumberških priseljencev (Tabela 4). Vzhodni, samoborski del je v neposrednem zaledju Zagreba, ki je bil lokalno najprivlačnejša točka za odseljeno prebivalstvo.

Metlika je privlačila priseljence ne le z zahodnega, ozaljskega predela, pač pa je njeno gravitacijsko zaledje segalo daleč na vzhod do naselij Pečno, Stančiči Žumberački, Mrzlo Polje in Glušinja v občini Jastrebarsko. Priseljenci v Slovenijo iz vzhodnega dela Žumberka so se večinoma naseljevali v posavskih občinah Brežice in Krško, prehodno območje, od koder so ljudje odhajali bodisi v Metliko bodisi v Posavje, so bila naselja Grič, Tomaševci, Žumberak, Sošice, Sopote in Stari Grad Žumberački. V Novo mesto so prihajali ljudje predvsem iz ozaljskega in deloma jastrebarskega dela Žumberka. Naselja odseljenih v Ljubljano se sporadično pojavljajo na celotnem območju.

Tabela 4: Razporeditev priseljenih iz Žumberka po občinah obravnavanega območja leta 1991 – slovenske in hrvaške občine iz leta 1991

Hrvaška občina	Slovenska občina	Št.	%
Jastrebarsko	Metlika	73	50,3
	Črnomelj	4	2,8
	Novo mesto	8	5,5
	Brežice	13	9,0
	Krško	22	15,2
	Ljubljana	25	17,2
	SKUPAJ	145	100,0
Ozalj	Metlika	183	62,9
	Črnomelj	12	4,1
	Novo mesto	72	24,7
	Brežice	1	0,3
	Krško	4	1,4
	Ljubljana	19	6,5
	SKUPAJ	291	100,0
Samobor (Zagreb)	Metlika	1	3,6
	Črnomelj	0	0,0
	Novo mesto	2	7,1
	Brežice	14	50,0
	Krško	7	25,0
	Ljubljana	4	14,3
	SKUPAJ	28	100,0
SKUPAJ	Metlika	257	55,4
	Črnomelj	16	3,4
	Novo mesto	82	17,7
	Brežice	28	6,0
	Krško	33	7,1
	Ljubljana	48	10,3
	SKUPAJ	464	100,0

Vir: Popis prebivalstva 1991, SURS

KRATKA DEMOGRAFSKA IN DRUŽBENOGOSPODARSKA OZNAKA ŽUMBERČANOV V SLOVENIJI

Med populacijama Žumberčanov in oseb, ki z njimi živijo v gospodinjstvu, obstajajo nekatere pomembne razlike v demografski in družbenogospodarski sestavi. Razlike so pogosto pomembne tudi med populacijami v različnih občinah obravnavanega območja v Sloveniji (Tabela 5).

Starostna in spolna sestava obravnavane skupine je bila leta 1991 podobna slovenskemu povprečju. Iz tabele in starostnih piramid (Slika 1) pa lahko razberemo, da so Žumberčani, kot smo jih opredelili z že opisano metodo, izrazito starejše prebivalstvo od drugih oseb v istem gospodinjstvu. Zelo nizko je število otrok (trikrat nižje, kot je bilo slovensko povprečje v istem obdobju), prevladuje pa srednja generacija v starosti od 25 do 50 let. Delež starejših od 64 let je visok. Opazen je tudi presežek moških, predvsem med prebivalstvom srednje starosti.

Nasprotno starostna piramida drugih oseb iz istih gospodinjstev kaže na mlado populacijo z znaki upadajoče rodnosti v osemdesetih letih dvajsetega stoletja. Razlika med populacijama je seveda varljiva, saj loči sorodnike iz istih družin in gospodinjstev. Kaže pa na dva pomembna pojavi v razvoju in stanju žumberške identitete v Sloveniji:

- visok delež versko in etnično heterogenih družin, v katerih živijo Žumberčani; potomci takih družin pogosto ne prevzemajo verske in etnične identitete priseljenih staršev, pač pa se identificirajo z večinskim okoljem; treba je dodati tudi to, da starši v zadnjih dveh popisih otrok etnično in versko pogosto niso opredeljevali (Šircelj, 2003); v Sloveniji rojeni otroci Žumberčanov bi po naši metodi lahko sodili v to kategorijo le, če bi bili versko opredeljeni kot grkokatoliki;
- popisni podatek ne more izražati večplastnosti in situacijskih značilnosti etnične in verskega opredeljevanja posameznika in skupine; le-to se v času in različnih življenjskih situacijah spreminja oziroma ima različno težo, kar še posebej velja za ljudi, ki živijo v etnično heterogenem okolju.

Visok delež moških pri Žumberčanih srednje starosti kaže, da so med priseljenimi iz Žumberka v Slovenijo moški v večini. Posredno je tudi mogoče sklepati, da so v heterogenih poročenih ali neporočenih parih Žumberčani pogosteje moški partnerji.

Žumberčani v Sloveniji pogosteje živijo v večjih gospodinjstvih, kot je nacionalno povprečje. Tako je bila leta 1991 povprečna velikost gospodinjstva obravnavane populacije 3,5 člana, v Sloveniji kot celoti pa le 3,1 člana. Največja gospodinjstva, v katerih živijo Žumberčani, so bila v Posavju (Krško in Brežice) – 3,8 člana. Tudi v metliški občini so žumberška gospodinjstva s 3,5 člani večja od občinskega povprečja – 3,3 osebe na gospodinjstvo.

Med Žumberčani in drugimi člani istih gospodinjstev leta 1991 ni bilo pomembnejših razlik v izobrazbi delovno aktivnega prebivalstva. V primerjavi s celotno slovensko populacijo je bil delež zaposlenih z dokončano samo osnovno šolo visok, vendar ne bistveno različen od vrednosti za obravnavano območje v Sloveniji. Opazna

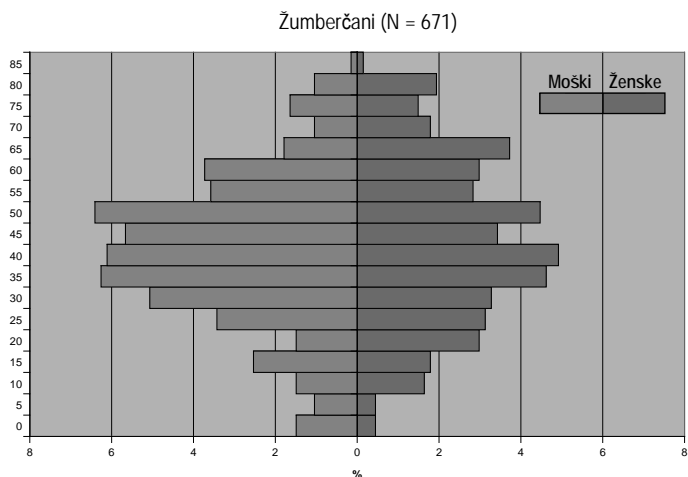
pa je razlika med občinami obravnavanega območja. Delež Žumberčanov z boljšo izobrazbo je višji na območjih, kjer jih je v skupnem prebivalstvu malo oziroma gre za posameznike, ki so migrirali v zaposlitvene centre, ki so bolj oddaljeni od izvornega območja. Nasprotno je na podeželju občine Metlika, kjer je izobrazbena sestava Žumberčanov opazno slabša kot pri drugih članih istih gospodinjstev.

Žumberčani so izrazito pogosteje zaposleni v kmetijskih dejavnostih kot drugi člani gospodinjstva in kot celotno prebivalstvo območja. Vzrok je verjetno v značilnostih demografske sestave. Med Žumberčani je namreč več moških kot žensk, moški pa so bili pogosteje nosilci dejavnosti na kmečkih gospodarstvih. Visok delež zaposlenih v kmetijstvu je povezan tudi s starostno sestavo prebivalstva. Metodologija opredeljevanja aktivnih v kmetijstvu iz popisa leta 1991 je med delovno aktivne uvrščala številne osebe, starejše od 64 let, te generacije pa so pri Žumberčanih številčno krepke. Zaposlitvena sestava je tudi odsev tipa selitev Žumberčanov v Slovenijo – v nasprotju s priselitvami z večine ostalih območij nekdanje Jugoslavije gre pogosteje za podeželske migracije med sosednjimi naselji na različnih straneh meje.

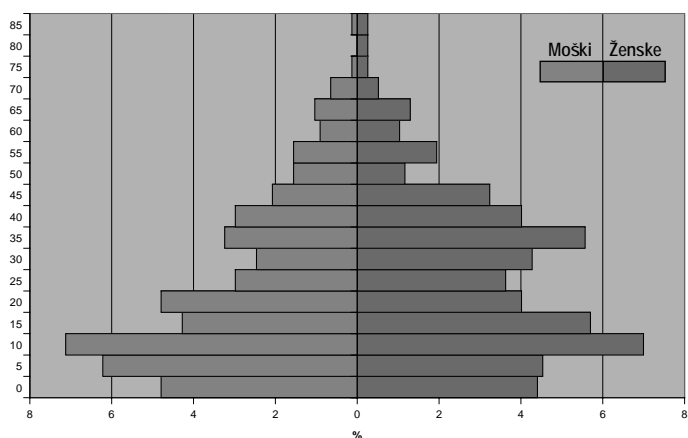
Tabela 5: Nekatere družbenogospodarske in demografske značilnosti grkokatoliških Žumberčanov in oseb, ki živijo z njimi v gospodinjstvu, na obravnavanem območju leta 1991

Občina ali del občine		Stari 0–14	Stari 65+	Moški	Zaposleni z več kot OŠ	Zaposleni v kmetijstvu
		%	%	%	%	%
Metlika naselje	Žumberčani	9,2	10,6	55,7	64,8	16,4
	Dr. os. v gosp.	33,6	3,2	48,6	61,9	2,4
Metlika dr. nas.	Žumberčani	6,6	26,3	48,7	45,8	31,3
	Dr. os. v gosp.	25,5	10,9	47,3	56,5	21,7
Črnomelj	Žumberčani	15,0	5,0	60,0	60,0	20,0
	Dr. os. v gosp.	35,5	0,0	41,9	81,8	9,1
N. mesto naselje	Žumberčani	5,1	14,1	57,7	81,1	9,4
	Dr. os. v gosp.	39,2	1,6	42,4	70,0	0,0
N. Mesto dr. nas.	Žumberčani	0,0	20,0	70,0	83,3	16,7
	Dr. os. v gosp.	32,6	0,0	44,2	71,4	0,0
Brežice	Žumberčani	3,1	21,9	50,0	64,7	5,9
	Dr. os. v gosp.	35,0	10,0	47,5	41,7	16,7
Krško	Žumberčani	0,0	10,5	57,9	60,0	24,0
	Dr. os. v gosp.	34,2	5,1	45,6	64,5	12,9
Ljubljana	Žumberčani	1,7	5,2	46,6	59,0	0,0
	Dr. os. v gosp.	37,1	4,8	50,8	55,3	2,1
SKUPAJ	Žumberčani	6,6	14,8	53,9	62,4	17,2
	Dr. os. v gosp.	34,1	4,5	46,9	62,0	6,8

Vir: Popis prebivalstva 1991, SURS

Osebe, ki z njimi živijo v gospodinjstvu (N = 772)

Slika 1: Starostna in spolna sestava grkokatoliških Žumberčanov in oseb, ki z njimi živijo v gospodinjstvu – obravnavano območje v Sloveniji leta 1991

OSNOVNE ZNAČILNOSTI ETNIČNEGA IN VERSKEGA OPREDELJEVANJA ŽUMBERČANOV V SLOVENIJI

Že večkrat je bilo omenjeno, da se sicer izvorno zelo homogena populacija Žumberčanov etnično opredeljuje različno. Poglavitne značilnosti opredeljevanja so prikazane v Tabeli 6. Najpomembnejše razlike so po eni strani med opredeljevanjem Žumberčanov in drugih oseb v gospodinjstvu, po drugi strani pa med metliškim območjem in drugimi občinami. Slaba polovica Žumberčanov se je leta 1991 opredelila kot Hrvati, na metliškem območju je odstotek nekoliko nižji. Več kot drugje je med Žumberčani v občini Metlika neopredeljenih. Približno dve tretjini etnično neopredeljenih se je izreklo za Jugoslovane.

Med drugimi osebami v istih gospodinjstvih prevladuje opredelitev za Slovence, še posebej na območjih zunaj Metlike, kjer je Žumberčanov manj in pogosteje živijo v etnično heterogenih zakonskih in zunajzakonskih zvezah.

Opredeljevanje za Slovence je številčno pomembno tudi pri Žumberčanih samih – tako se jih je opredelila četrtina v občini Metlika in slaba tretjina v drugih občinah. Opredeljevanje za Slovence je bilo značilno predvsem za Žumberčane, mlajše od 30 let.

Tabela 6: Etnična opredelitev grkokatoliških Žumberčanov in oseb, ki z njimi živijo v gospodinjstvu, leta 1991

	Območje Metlika				Druga območja			
	Žumberčani		Druge osebe		Žumberčani		Druge osebe	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
Hrvati	176	41,4	73	22,1	120	48,8	74	16,7
Slovenci	103	24,2	173	52,4	75	30,5	294	66,5
Srbi	31	7,3	4	1,2	10	4,1	4	0,9
Neopredeljeni	77	18,1	26	7,9	19	7,7	25	5,7
Drugo, neznano	38	8,9	54	16,4	22	8,9	45	10,2
Skupaj	425	100	330	100	246	100	442	100

Vir: Popis prebivalstva 1991, SURS

V Tabeli 7 je prikazana primerjava etničnega opredeljevanja 464 Žumberčanov, priseljenih v Slovenijo, in grkokatoliškega prebivalstva izvornih naselij priseljencev v hrvaškem Žumberku po podatkih popisov prebivalstva za leto 1991. Ključne značilnosti, ki jih lahko izluščimo iz podatkov, so naslednje:

- V nekdanjih hrvaških občinah Jastrebarsko in Samobor (ta je bila leta 1991 že v sklopu velike občine Zagreb) je bilo opredeljevanje za Hrvate izrazito in je dosežalo oziroma presežalo 90 %.
- Drugače je bilo v ozaljskem delu Žumberka, kjer se je za Hrvate opredelila le dobra polovica prebivalstva; skoraj vsi prebivalci, ki se etnično niso opredelili, so se izrekli za Jugoslovane. Ne veliko, a opazno je število opredeljenih kot Srbi – opredeljevanje za Srbe je bilo za zahodni Žumberk značilno predvsem v popisih prebivalstva v letih 1948, 1953 in 1961. Opazen je tudi delež opredeljenih kot Slovenci kot posledica čezmejnih selitev.
- Za priseljene z istega izvornega območja v Slovenijo v splošnem velja, da je delež opredeljenih za Hrvate precej nižji, zlati na račun opredeljenih kot Slovenci in etnično neopredeljenih.
- Primerjave priseljenih glede na izvorno občino kažejo podobne pojave, kot so značilni za Žumberk – delež opredeljenih za Hrvate je najvišji med priseljenci z jastrebarskega in samoborskega območja in najnižji pri priseljenih iz občine Ozalj. Med priseljenimi iz občine Ozalj je opazen tudi delež opredeljenih kot Srbi.

Tabela 7: Primerjava etnične opredelitve v Slovenijo priseljenih Žumberčanov glede na izvorno občino in prebivalstva izvornih občin na Hrvaškem – po nekdanjih občinah, leto 1991

	Jastrebarsko	Ozalj	Samobor (Zagreb)	Jastrebarsko	Ozalj	Samobor (Zagreb)
	Št.	Št.	Št.	%	%	%
Priseljeni v Slovenijo						
Hrvati	95	123	18	65,5	42,3	64,3
Slovenci	20	64	9	13,8	22,0	32,1
Srbi	2	21	0	1,4	7,2	0,0
Neopredeljeni	15	51	1	10,3	17,5	3,6
Drugo, neznano	13	32	0	9,0	11,0	0,0
Skupaj	145	291	28	100	100	100
Izvirne občine priseljenih						
Hrvati	779	287	326	95,1	52,9	88,6
Slovenci	3	23	8	0,4	4,2	2,2
Srbi	7	46	0	0,9	8,5	0,0
Neopredeljeni	6	139	0	0,7	25,6	0,0
Drugo, neznano	24	48	34	2,9	8,8	9,2
Skupaj	819	543	368	100	100	100

Vira: Popis prebivalstva 1991, SURS; Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.–1991. po naseljima, CRO STAT

Podobno primerjavo ponuja Tabela 8, le da so tokrat razlike v verskem opredeljevanju po podatkih popisa prebivalstva leta 1991:

- V izvornih naseljih Žumberka povsod prevladuje verska opredelitev za grkokatolika. Glede na podatke starejših popisov, ki vsebujejo podatek o veroizpovedi, pa se je delež grkokatolikov močno zmanjšal na račun opredeljenih kot rimokatoliki – to je še posebej značilno za nekdanjo občino Jastrebarsko.
- Za priseljene Žumberčane v Slovenijo je značilno, da je verska opredelitev za rimokatolika prevladala nad opredelitvijo za grkokatolika, predvsem pri priseljenih z jastrebarskega in samoborskega območja. To je lahko posledica metodologije popisa prebivalstva iz leta 1991, ki je poleg kategorij rimokatolik in grkokatolik (in še nekaterih katoliških skupin) upoštevala še splošnejšo in glede na frekvenco zelo pogosto kategorijo katolik.
- Delež versko neopredeljenih je med priseljenimi v Slovenijo približno dvainpolkrat višji kot na izvornem območju na Hrvaškem. To je mogoče pripisati striktnejšemu upoštevanju pravila, da popisani sam navede svojo veroizpoved, možno pa je tudi, da priseljenci v novem okolju pogosteje prikrijejo svoje etnične in verske opredelitve.
- Opredeljenih kot pravoslavci je v obeh populacijah malo, izvirajo pa pretežno iz ozaljskega dela Žumberka.

Tabela 8: Primerjava verske opredelitve v Slovenijo priseljenih Žumberčanov glede na izvorno občino in prebivalstva izvornih občin na Hrvaškem – po nekdanjih občinah, leto 1991

	Jastrebarsko	Ozalj	Samobor (Zagreb)	Jastrebarsko	Ozalj	Samobor (Zagreb)
	Št.	Št.	Št.	%	%	%
Priseljeni v Slovenijo						
Grkokatoliki	23	93	2	15,9	32,0	7,1
Rimokatoliki	73	107	20	50,3	36,8	71,4
Pravoslavni	1	6	1	0,7	2,1	3,6
Drugo, neznano	48	85	5	33,1	29,2	17,9
Skupaj	145	291	28	100	100	100
Izvorne občine priseljenih						
Grkokatoliki	433	375	222	52,9	69,1	60,3
Rimokatoliki	348	134	95	42,5	24,7	25,8
Pravoslavni	3	6	1	0,4	1,1	0,3
Drugo, neznano	35	28	50	4,3	5,2	13,6
Skupaj	819	543	368	100	100	100

Vira: Popis prebivalstva 1991, SURS; Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. - 1991. po naseljima, CRO STAT

Zdi se, da na deklarativno izražanje etničnih in verskih pripadnosti žumberškega prebivalstva v Sloveniji in njihovih potomcev vplivata predvsem dva dejavnika – dolžina obdobja življenja v Sloveniji (tako individualno kot generacijsko) ter vloga etnično in versko heterogenih družin ali gospodinjstev. Oboje se izraža v opuščanju ali neizražanju identitete priseljencev pri generacijah potomcev. V tabelah 9 in 10 ter na slikah 2 in 3 so prikazane razlike v etničnem in verskem opredeljevanju različnih generacij žumberškega prebivalstva v Sloveniji, ki so leta 1991 še živele v istem gospodinjstvu. V analizo je bilo zajetih 70 trigeneracijskih gospodinjstev s skupaj 384 člani, 118 v generaciji otrok, 149 v starševski generaciji in 117 v generaciji starih staršev. Zajeta so bila le gospodinjstva z otroki (potomci), mlajšimi od 20 let.

V smeri od starejših k mlajšim generacijam upadata deleža etnično opredeljenih kot Hrvati in versko opredeljenih kot grkokatoliki. Nasprotno narašča delež Slovencev oziroma rimokatolikov. Pojav je značilen za vse občine obravnavanega območja, le da je na območjih z nižjim deležem oziroma nižjo koncentracijo Žumberčanov še bolj intenziven.

Vlogo etnično in versko heterogenih družin je bilo glede na razpoložljive popisne podatke težko oceniti, saj gre za prebivalstvo, ki ne živi več s starši, in tako ne moremo ugotoviti etnične in verske provenience prednikov. Analiza 359 poročenih ali neporočenih parov za celotno območje je pokazala, da je 27 % parov homogenih, kar pomeni, da sta oba partnerja Žumberčana po zgoraj navedeni metodi določanja

te skupine. Po starosti se podatki precej razlikujejo: med mlajšimi od 40 let (starost mlajšega partnerja) je takih 18 %, med starimi od 40 do 59 let 30 %, med starimi 60 let ali več pa je delež 49 %. Deleži so v primeru občine Metlika pričakovano višji: 29,5 % in 63 % ali skupaj približno polovica. Delež homogenih zakonov je verjetno še višji. Žumberčani so bili v preteklosti zelo endogamna skupina, v preteklih desetletjih pa se zdi, da so heterogeni zakoni postali bolj številčni (Knežević Hočevar, 2004: 137).

Tabela 9: Razlike v etničnem opredeljevanju med generacijami v večgeneracijskih gospodinjstvih (skupaj Žumberčani in osebe, ki z njimi živijo v gospodinjstvu) – leto 1991

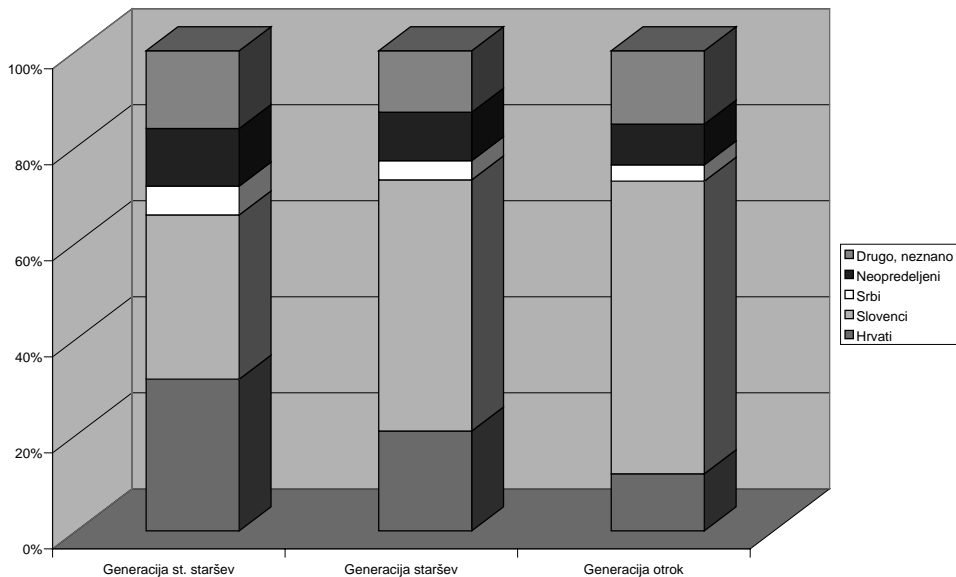
	Obočje Metlika (N = 237)			Druga območja (N = 147)		
	Stari starši	Starši	Otroci	St. starši	Starši	Otroci
	%	%	%	%	%	%
Hrvati	31,9	23,7	16,0	31,3	16,1	4,7
Slovenci	27,5	39,8	52,0	43,8	73,2	76,7
Srbi	7,2	6,5	5,3	4,2	0,0	0,0
Neopredeljeni	15,9	14,0	10,7	6,3	3,6	4,7
Drugo, neznano	17,4	16,1	16,0	14,6	7,1	14,0
SKUPAJ	100	100	100	100	100	100

Vir: Popis prebivalstva 1991, SURS

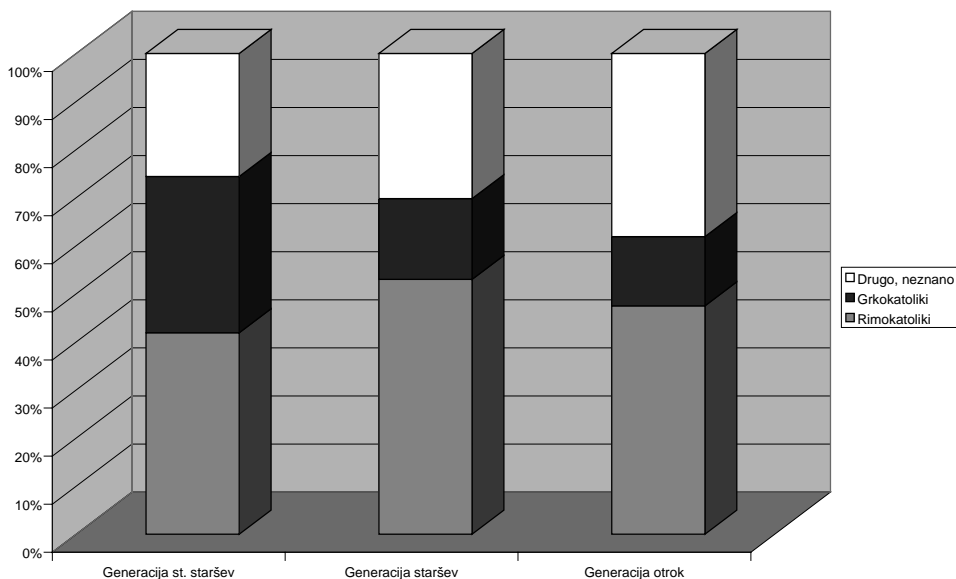
Tabela 10: Razlike v verskem opredeljevanju med generacijami v večgeneracijskih gospodinjstvih (skupaj Žumberčani in osebe, ki z njimi živijo v gospodinjstvu) – leto 1991

	Območje Metlika (N = 237)			Druga območja (N = 147)		
	Stari starši	Starši	Otroci	Stari starši	Starši	Otroci
	%	%	%	%	%	%
Rimokatoliki	29,0	38,7	37,3	60,4	76,8	65,1
Grkokatoliki	43,5	26,9	22,7	16,7	0,0	0,0
Drugo, neznano	27,5	34,4	40,0	22,9	23,2	34,9
Skupaj	100	100	100	100	100	100

Vir: Popis prebivalstva 1991, SURS

Slika 2: Razlike v etničnem opredeljevanju med generacijami v večgeneracijskih gospodinjstvih – Žumberčani in osebe, ki z njimi živijo v gospodinjstvu – obravnavano območje v Sloveniji leta 1991

Slika 3: Razlike v verskem opredeljevanju med generacijami v večgeneracijskih gospodinjstvih – Žumberčani in osebe, ki z njimi živijo v gospodinjstvu – obravnavano območje v Sloveniji leta 1991

SKLEP

Na podlagi prikazane analize lahko izpostavimo naslednje ugotovitve: Žumberk sodi med izrazito depopulacijske hrvaške regije. Zato v Slovenijo priseljeni Žumberčani in njihovi potomci postajajo vse pomembnejši element v ohranjanju njihove specifične identitete in kulture. Žumberčani so v stiku s sosednjimi slovenskimi pokrajinami že dolga stoletja, v Slovenijo pa so se v večjem obsegu začeli priseljevati šele proti koncu 19. stoletja po razpustitvi Vojne krajine. Njihovo tradicionalno naselitveno jedro v Sloveniji ostajajo območja v neposredni bližini izvorne regije. Najštevilčnejši so na območju občine Metlika, v Novem mestu in nekaterih naseljih Spodnjega Posavja. Sekundarno se jih je večje število naselilo tudi v drugih večjih slovenskih naseljih, predvsem v Ljubljani.

Že kot priseljenci v Slovenijo so še več generacij vzdrževali svojo kulturno specifiko – jezik, vero, posebno gospodarsko usmerjenost v trgovino, endogamno poročanje. V zadnjih desetletjih zaradi modernizacije in homogenizacije življenja vse več mladih opušča »tradicionalen način življenja« in se prilagaja večinski slovenski družbi. To se izkazuje tudi v naraščanju števila versko in etnično heterogenih zakonov in v opuščanju grkokatoliške veroizpovedi kot njihovega poglobitnega označevalca. Z novim režimom evropskih meja se je prekinil prej nemoten stik z izvornim območjem na Hrvaškem.

Vztrajnost Žumberčanov kot specifične kategorije v nekaterih predelih jugovzhodne Slovenije je tesno povezana z bodočim demografskim in gospodarskim razvojem matičnega Žumberka. Pomembno vlogo v prihodnosti bo pri tem igral tudi režim odprtosti državne meje kot poglobitni oblikovalec intenzivnosti in vsebine čezmejnih odnosov.

LITERATURA IN VIRI

- Crkvenčič, Ivan. (2002). Žumberačka Gora – Transformation from a Refuge to an Exodus Zone. *Migracijske etničke teme*, 18, 4, str. 289–306.
- Hranilović, Nada (1990 a). Osnovna obilježja i analiza nekih strukturalnih promjena hrvatske žumberačke naseobine u Clevelandu. *Migracijske teme* 6, 2, str. 195–221.
- Hranilović, Nada (1990 b). Žumberčani – subetnička grupa u Hrvata. *Migracijske teme* 6, 4, str. 593–612.
- Josipovič, Damir (2006). *Učinki priseljevanja v Slovenijo po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Komac, Miran, Romana Bešter, Mitja Hafner-Fink, Marina Lukšič Hacin, Felicita Medved, Mojca Medvešek, Mirjam Milharčič Hladnik, Petra Roter, Natalija Vrečer (2006). *Percepcija slovenske integracijske politike*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Knežević Hočevar, Duška (2004). »Kri ni voda«: potomci Uskokov ob slovensko-hrvaški meji. *Razprave in gradivo* 45, str. 126–143.

Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. Zagreb: Državni zavod Republike Hrvatske za statistiku, 1998.

Popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v Republiki Sloveniji v letu 1991. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za statistiko.

Popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj v Republiki Sloveniji v letu 2002. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.

Šircelj, Milivoja (2003). *Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije*. Ljubljana: SURS.

Šuklje, Marko (1937). Izselsjevanje in doseljevanje v Žumberku. *Geografski vestnik* 12/13, str. 170–183.

SUMMARY

SOME DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF THE GREEK-CATHOLIC ŽUMBERČANI POPULATION IN SLOVENIA

Peter Repolusk

The essay discusses Žumberčani population in Slovenia. They immigrated to Slovenia from the hilly region of Žumberk, app. 15 to 40 km west of the Croatian Capital Zagreb along the Slovenian-Croatian state border. Mostly they are descendents of the Uskoki, the population that had immigrated from the Balkans after the Ottoman conquest of the region. In the 1611, the majority of the Uskoks from Žumberak became Greek-Catholics, Eastern Christians, which are directly subject to the Pope in Rome.

Žumberk was a part of Military Border Region, which was organized as defense belt against the Ottomans by Habsburgs; Žumberčani were recruited professional soldiers by the Hapsburg Empire. After the abolishment of the Military Border Region in 1881, the life and economic conditions in Žumberk changed dramatically. Since then, Žumberk demographically has become an exodus zone. Žumberčani were forced to migrate to other regions of Habsburg Empire and to other states, predominantly to the USA, France and Germany.

Since 1880, Žumberčani have migrated in larger numbers towards the border regions along the present Slovenian-Croatian state border, especially to Bela krajina, Novo mesto and Posavje in Southeastern Slovenia, and to larger cities, such as Ljubljana. This is also the geographical framework of our analyses of the present Žumberčani population in Slovenia. More than half out of 671 Žumberčani, and 772 other persons living with them in the same households (families), live in Municipality of Metlika in Bela krajina. Other persons are individuals that were not born in Žumberk settlements in Croatia neither did they declare themselves as Greek-Catholics in population census. Žumberčani are demographically older population than the majority in the region. They are more concentrated

in urban settlements and have a larger proportion of males. The differences in employment and education structure of Žumberčani in comparison with entire population in the region are statistically not significant. The majority of the middle aged, and particularly the young generations of Žumberčani live in ethnically and religiously heterogeneous households and families. Yet the analyses show the important shift in younger population from declared Croats to Slovenians, and the Greek-Catholics to Roman-Catholics. Trends are less strong in Municipality of Metlika where Žumberčani represent a larger proportion in local population.